

MAKTABGACHA YOSHDA DUDUQLANUVCHI BOLALAR NUTQINI O'YINLAR ORQALI KORREKSIYALASH

Raximbekova Elmira Sardobek qizi

Namangan Davlat Pedagogika Instituti

Maxsus pedagogika (logopediya) yo'nalishi 1-kurs magistranti

Raximbekova Elmira Sardorbek qizi

raximbekovaelmira@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14809513>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning to'g'ri shakillanishi, duduqlanish, duduqlanishning kelib chiqish sabablari, duduqlanishni zamonaviy o'yinlar orqali korreksiyalash, artikulyatsion mashqlar, bola bilan tizimli korreksion ish olib borish, duduqlanishni oldini olish haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: nutq, to'g'ri nutq shakillanishi, duduqlanish, artikulyatsiya, korreksiya, o'yin.

Abstract: In this article discusses the correct formation of speech in preschool children, stuttering, causes of stuttering, correcting stuttering through modern games, articulation exercises, conducting systematic correctional with a child, explained about stuttering prevention.

Key words: speech, correct speech formation, stuttering, articulation, correction, game.

Абстрактный: В данной статье рассказывается о правильном формировании речи у детей дошкольного возраста, заикании, причинах возникновения заикания с помощью современных игр, артикуляционных упражнений, систематической коррекционной работе с ребенком, а также профилактике заикания.

Ключевые слова: речь, правильное формирование речи, заикание, артикуляция, исправление, игра.

KIRISH:

Nutq insonning oliy psixik funksiyalaridan biridir. Nutq vazifasi insonning muhim ruhiy vazifalaridan biridir. Nutq rivojlanishi jarayonida bilish faoliyatining oliy shakillari, tafakkur qobiliyati shakillanadi. Nutq faqat inson uchun xos bo'lgan alohida va yuqori darajadagi aloqa shaklidir. Nutq bola dunyoga kelgandan boshlab asta sekin rivojlana boshlaydi. Nutqni rivojlantirishning dastlabki bosqichlari bolaning kognitiv rivojlanishiga bog'liq. Keyingi bosqichlar yozish va bir nechta nutq registrlaridan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin. Kattalar tomonidan maxsus tayyorgarliksiz bola to'rt yoshga to'lguncha tilni o'zlashtiradi. Nutqdan oldingi bosqichda bola qichqiradi, g'ong'iraydi. Fonemik eshitishning rivojlanishi bolaga ona tilining fonologik inventarini olish imkonini beradi. Bir yarim yoshida u qisqa so'zlarni, ikki yoshga kelib ikki so'zli iboralarni ishlab chiqar boshlaydi. Kattalar ishtirokida bolada asta sekin nutq shakillanib boradi. Ba'zan yosh bolalarda psixik o'zgarish, qo'rquv, turli travmalar va boshqa sabablar tufayli bolalarda nutq kechikishi yoki turli nutq nuqsonlari paydo bo'lishi mumkin. Bulardan hozirgi kunda bolalar o'rtsida keng tarqalgan nutq nuqsonlaridan biri duduqlanishdir.

Duduqlanish-nutq mushaklarining patologik holati bilan bog'liq bo'lgan nutq tempi, ritmi va ravonligining buzulishi. Bu tovushlarning tez-tez takrorlanishi yoki ularning cho'zilishi nutqning uzilishi bilan ifodalanadi. Buning sabablari ko'pincha stress, infeksiyalar va aqli zaiflikdir. Duduqlanish bolalarning tengdoshlari bilan muloqot qilishida turli muammolarga olib keladi, to'liq muloqotga halaqit qiladi va sezilarli noqulayliklar tug'dirishi mumkin. Muammoni

turli yo'llar bilan tuzatish mumkin, ammo maktabgacha yoshdagi bolalarga eng yaxshi variant bu – o'yin shaklidir.

Duduqlanish uchun o'yinlarning samaradorligi 7-8 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun o'yin bu o'rganish, ishlash, o'yin-kulgu, sodda qilib aytganda dunyoni idrok etishning sodda bir shaklidir. O'yin davomida bola muloqotdan, kitob syujetlaridan taassurot va hissiyotlarni ifdalaydi va odamlar bilan munosabat o'rnatishni o'rganadi. Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi duduqlanuvchi bolalarning hayotida o'yinlar katta ahamiyatga egadir. Quyidagi o'yinlar orqali yaxshi natijalarga erishishimiz mumkin:

Ovoz va pauza uchun o'yin. Quyidagi kompleks ovozning mustahkamligi va tozaligini rivojlantirishga yordam beradi. A va M tovushlari. Burun orqali nafas oling, nafas chiqarayotganda tovushlarni talaffuz qiling; M tovushining unlilar bilan birikmasi. Avval nafas oling, keyin bir nafasda: MA, MO, MU yana nafas oling va boshqa kombinatsiya: MI, ME, WE. Bir necha marta takrorlang.

Nutq nafasini rivojlantiruvchi o'yin. Diafragma nafasini yaxshilash, to'g'ri nafas olish tezligi va nutq apparatini rivojlantirish uchun quyidagi o'yinlar va mashqlar zarur: "Biz yaxshi nafas olamiz." Bola yotadi va qo'lini qorinning yuqori qismiga qo'yadi. Diqqat nafas olish chuqurligiga qaratiladi. Biz nafas olamiz va chiqaramiz, qorinning qanday ko'tarilib tushishini sezamiz. "HOSIL". Tik turgan joydan, huddi daraxtdan olma olgandek qo'llaringizni yuqoriga ko'taring, nafas oling va nafasingizni uch soniya ushlab turing. Qo'llaringizni pastga tushiring, oldinga egilib, nafas oling.

Ovozsiz o'yinlar. Bunday o'yinlarni qo'llash juda yaxshidir. Chunki ular haddan ziyod qo'zg'aluvchanlikni bartaraf etishga yordam beradi. Duduqlanishi bo'lgan bolalarda bu tezlashtirilgan va noto'g'ri nutq odatini yo'q qilishga yordam beradi va asab tizimini yanada murakkab mashqlarga tayyorlashga yordam beradi. Sabr-toqat va qat'iyatlilik rivojlanadi. „Tomosha qilish“. Biz qum soatini ko'rinadigan joyga qo'yamiz va tilni charchaganini va dam olish kerakligini e'lon qilamiz. Qum quyilayotganda, bolalar rasm chizish, turli jumboqli o'yinlar bilan mashg'ul bo'ladilar. Bu o'yinning jamoaviy versiyasi yaxshidir. Bunda eng uzoq vaqt jim urgan bola g'olib bo'ladi.

Nutq tempini rivojlantirish uchun o'yinlar. Quyidagi topshiriqlar bolalarni tez va sekin nutqni taniy olishiga va o'z templarini o'zgartirishga o'rgatadi. Biz har xil tezlikda aytamiz: "A_U_O_I_S"

Harakatlar ritmizatsiyasi. Har xil musiqiy temp va ritmlarda yurish, kuylash qarsak chalish, va bo'g'inlardan foydalaniladi. Misol uchun: "Kokerel, kokerel, oltin taroq" qo'shig'ini kuylab qarsak chaling. Nutq vazifalarini musiqa va talaffuz bilan faol mashqlardan foydalanish samaraliroqdir. Masalan o'quvchilar matnni o'qiydilar va uni harakatlar bilan kuzatib boradilar: "Bizning tepamizda baland emanlar (qo'llar yon tomonga), tepamizda qarag'aylar, archalar(chapga va o'ngga egiladi), boshlar shitirlaydi, (qarsak chaladi). Ovoz doirasini kengaytirish. Duduqlanishi bo'lgan bolalar uchun quyidagi o'yinlar yoritilgan narsalarni mustahkamlashga yordam beradi va to'liq nutq uchun muhim bo'lgan ovozning intonatsiyasi va tembirini o'zgartirishga o'rgatadi: Ovozning turli balandliklarida 1 dan 10 gacha hisoblang; "Motorli kema". U tovushida biz 3 ta kemaning turli tovushini talaffuz qilamiz: har qanday tartibda, baland, past, o'rtacha. "Men seni jazolayman" iborasini turli intonatsiyalar bilan ayting: g'azab, do'stona, befarq. Turli xil intonatsiya, ovoz balandligi, nutq tezligi va uning hissiy rangini tanlashni talab qiladigan har qanday mashqlar mos keladi. Bu o'yinlarni bajarish va bolalarni

davolash jarayonida ota – onalarning ham o'zni beqiyosdir. Bunda logoped ota -onalar bilan muntazam hamkorlikda ishlasa tezroq kutgan natijasiga erishadi.

Duduqlanishda artikulyatsion mashqlar ham muhim rol o'ynaydi.

1. Lablarni cho'chaytirish va kengaytirish.
2. Lablarni yuqoriga va pastga cho'zish.
3. Lablarni bir- biriga yaqinlashtirish va uzoqlashtirish.
4. Lablarni aylana shaklida harakatlantirish.
5. Labalar bilan turli tovushlar chiqarish. (p, b, m)

Bu mashqlarni ota ona nazoratida ham muntazam bajarish yaxshi natijalarga olib keladi.

Natija:

Hozirgi vaqtda bolalar, o'smirlar va hatto kattalardagi duduqlanishni tuzatishda ko'pincha maxsus ishlab chiqilgan o'yin turlari qo'llaniladi. Aynan o'yin bolalar nutqini to'g'irlashda birinchi darajali ahamiyatga ega . Chunki o'yin davomida bola o'zini bo'shashtiradi, o'zini ishonchli va dadil his qiladi. O'yin kulgu va zavqlanish paytida bolalar turli unli va undoshlarni to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmalarini osongina egallaydi va shakllangan to'g'ri nutq ko'ikmalari vaqt o'tishi bilan yo'qolmaydi. O'smirlar va kattalardagi duduqlanish uchun turli xil o'yin mashqlari muvaffaqiyatli qo'llaniladi. O'yin usullari duduqlanishda kerakli natijalarga tezroq erishish imkonini beradi. Bola kamroq charchaydi va yangi ma'lumot va ko'nikmalarni ancha oson qabul qiladi va o'zlashtiradi.

Xulosa:

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, o'yinni qiziqarli holatda tashkil etishni unutmasligimiz , turli xil o'yinlardan foydalanishimiz kerak. Chunki bolalar bir xil o'yinlardan juda ham tez zerikib qolishlari mumkin. Ularni hech qachon mashqlarni takrorlashiga majburlamasligimiz kerak. Mashqlarni yangi qoidalar bilan jonlantirib, ularni o'qish, hunarmandchilik , yangi hikoyalar va ertaklar bilan birlashtirishimiz lozim. Har doim oson muhit yaratish va jismoniy faoliyatni cheklamaslik lozim. Harakat ko'nikmalarini rivojlantirish nutq apparati faoliyatini yaxshilashga foydali ta'sir ko'rsatadi. O'quvchimizni har bir harakatini yaxshi baholab uni rag'batlantirib turishimiz kerak. Zamonaviy logopediya yutuqlari shuni ko'rsatadiki nutq ustida olib boriladigan korreksoin ish hech qachon rasmiy mashqlar bilan chegaralanmasligi lozim. Duduqlanuvchi bolaning faqat nutq mashg'ulotlari tizimi haqida gapirmay , balki o'yin uslubidan foydalanish ham maqsadga muvofiqdir. Duduqlanishni bartaraf etish asosan bolaning yoshligida samara beradi. Yosh kattalashib borgani sari duduqlanish murakkablashib boraveradi va uni davolash va tuzatish bo'yicha amalga oshiriladigan logopedik ishlarning samarasi ham kamayib boraveradi. Shuning uchun bunday kasallik bilan kasallangan bolalarning ota -onalari ham bolalariga befarq bo'lmay , davolashni qanchalik erta boshlasalar, kutgan natijalariga shunchalik tez erishadilar. Duduqlanishni yengish uchun sabr-toqat va izchillik talab etiladi. Muammoga to'g'ri yondashish va professional yordam olish esa muvaffaqiyatning bir kalitidir.

References:

1. M. Ayupova – “Logopediya” Toshkent -2014
2. Z.Ahmedova, M.Ayupova, M.Xamidova – “Logopedik o'yin” Toshkent – 2013
3. L.Xayitov, M.Xonbabayeva, I.Xaydarov – “Logoritmika” Farg'ona – 2024
4. <https://www.defectologiya.com>

5. <https://www.nsportal.com>
6. Xasanova, M. & Shodmanov, Q. BOLALARDA DIQQAT ETISHMASLIGI VA GIPERAKTIVLIK BUZILISHNI KELITIRIB CHIQRUVCHI SABABLARI, NOMOYON BO'LISHI VA XULQ-ATVOR XUSUSIYATLARI. Научный Фокус, Международный современный научно-практический журнал. № 10 (100) Февраля 2024 г. Часть 1. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/sf/article/download/14791/10443>
7. Ibroximovna, M. S. (2024). FACTORS OF DEVELOPING OF INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN TEACHING ENGLISH TO CADETS OF MILITARY UNIVERSITY. Лучшие интеллектуальные исследования, 15(1), 159-163.
8. Musayeva, S. I. (2024, May). DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE OF CADETS USING INTERACTIVE METHODS. In Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences (Vol. 3, No. 5, pp. 276-284).
9. Khasanova Mashkhura Makhmadsidiqovna, Shodmanov Kodirjon Odilkhanovich. ANALYSIS OF FACTORS CAUSING ATTENTION AND HYPERACTIVITY SYNDROME IN CHILDREN. BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT, ISSN: 2835-3579, Table of Content - Volume 3 No 3 (Mar2024) Page 244-249. <https://www.bjisrd.com/index.php/bjisrd/article/view/1800/1655>